

SUKOB I SPOR

Pojam i uzroci sukoba

- Potreba za sistematičnošću izlaganja diktira njegovu strukturu: pre iznošenja načina njegovog rešavanja potrebno je definisati sam pojam sukoba.
- Sukob (konflikt, spor) je svakodnevni fenomen, integrativni deo društvenih odnosa, s veoma dugom tradicijom.
- Načelno, reč sukob (konflikt) asocira i na psihopatologiju i crnu hroniku, na veće ili manje socijalne neredne, čak i na rat i druge oblike političkih sukoba.
- Zbog toga on ima lošu reputaciju i negativnu konotaciju.

- Ipak, kada se ovaj nosilac problema depersonalizuje, on prerasta u nosioca razvoja.
- Može izgledati paradoksalno, ali sukob, u sociološkom smislu, identifikuje problem u društvu.
- Kako nema napretka bez suočavanja sa situacijom (identifikovanje problema), produktivan pristup sukobu i konstruktivno rešavanje konflikta vodi napretku.

- S druge strane, ostavljanje nerešenog problema ispod tepiha, ili destruktivnost u njegovom rešavanju, može proizvesti jedino štetu.
- Dakle, rešavanje svakog sukoba vodi evolutivnom napretku zajednice ljudi.

- Za svaki konflikt potrebno je barem dvoje.
- Ovo zato što je on uvek relacija, odnos, koji je posledica kontakata i vidljivosti razlika.
- Bez kontakta nema konflikta.

Pojam sukoba

- *Pojmu sukoba* možemo prići sa aspekata različitih naučnih disciplina, od kojih su najčešće:
  - ekonomska,
  - politikološka,
  - sociopsihološka,
  - antropološka i
  - pravna nauka,
  - kao i s aspekta teorije igara.

- Tako je za ekonomsku nauku težište na donošenju odluka u ekonomskom nadmetanju.
- Politikolozi su, naprotiv, okrenuti uglavnom političkim i međunarodnim konfliktima, pa pojam definišu sa tog aspekta,
- Pravnici su koncentrisani na sporove i sudske postupke, pa im konflikt i spor postaju sinonimi pojmova „sudenja”, i „postupaka”, što će se već videti.
- Retki su multidisciplinarni pristupi u našoj i uporednoj književnosti.

- *Websterov rečnik* (1966) konflikt izvorno definiše kao „borbu, bitku ili tuču, što znači fizičku konfrontaciju između pojedinaca”.
- Međutim, pojam se dalje razvijao, tako da danas „uključuje široko neslaganje, ili protivljenje interesa, ideja”.

Primeri definicija sukoba

- Socijalni psiholozi pod konfliktom podrazumevaju „procenjenu različitost *interesa*, ili verovanje da aktuelne težnje stranaka ne mogu biti ostvarene simultano, dok pod interesom isti autori podrazumevaju „osećaj ljudi o tome šta je bazično poželjno”.
- Na najopštijem nivou sukob (konflikt) se može definisati i kao borba između ljudi oko vrednosti, ili kao takmičenje za osvajanje statusne moći ili deficitarnih dobara.

- Najneutralnijom se čini jedna druga definicija, koja pod konfliktom razume situaciju u kojoj dva subjekta opažaju uzajamnu neusklađenost ciljeva, tj. neusklađenost svesno željenih rezultata, pa time i sopstvenih *interesa*.
- Najzad, u svojoj poznatoj knjizi o rešavanju sporova nastalih u poslovnim odnosima medijacijom i arbitražom, *Buhring-Uhle* i *Kirchhoffi Scherer* konflikt definišu kao situaciju u kojoj su uočeni *interesi* osoba u toj meri suprotstavljeni da je nemoguće da se oni svi potpuno zadovolje, ostvare.

- Ovo konflikt dovodi u vezu sa različitim, ponekad i potpuno suprotnim željama i stavovima pojedinaca povodom životne situacije koja ih povezuje.
- U principu, može se zaključiti da se konstanta skoro svih definicija *pojma* „sukoba” nalazi u pojmu interesa.

- Ukoliko se problem posmatra sa aspekta prava, onda se interes pojedinaca može shvatiti kao pravno neartikulisano subjektivno pravo, a subjektivno pravo se može shvatiti kao pravom standardizovana manifestacija interesa.
- Na psihološkom nivou, prevalentni odnos i raspoloženje prema drugoj strani, onoj s kojom ste u sukobu, postaje - neprijateljstvo, animozitet.
- Tužna je činjenica, ali s njom se mora računati, da strane u konfliktu samo svoju poziciju shvataju kao pravičnu i poštenu, dok poziciju suprotne strane doživljavaju suprotno.

Uzroci sukoba

- Pojedinci su čitavog svog života u sukobu sa nekim, kreću se od jednog ka drugom konfliktu.
- Drugi se, pak, u njemu ne nalaze skoro nikada, ili veoma retko.
- *Ljudska priroda i struktura ličnosti* predodređuju: neki ljudi su konfliktni, drugi izbegavaju konflikte, pa i doprinose njihovom rešavanju.
- Isto važi i za grupe ljudi, pa i za države: neke ratuju često (fama koja važi za balkanske prostore), za druge teško da to i pamtimo.

- Ostaje da se opredelite – preferirate li da budete deo problema, ili deo njegovog rešenja.
- S druge strane, nezavisno od prirode i strukture ličnosti učesnika sukoba kao jednog od njegovih mogućih pospešivača, bazični i stvarni uzrok konflikata je, najčešće, *oskudica*.

- U svetu su veoma retki resursi javnih dobara, koja se ne mogu potrošiti konzumacijom.
- Ogromna većina dobara to nije, već su potrošiva, njihov broj (količina) je ograničen, konačan.
- Zbog toga su oskudica (nedostatak, nedovoljan broj) dobara i konkurencija više pojedinaca u odnosu na njih (rivalitet pretendenta) stalni pratioci njihove distribucije, tj. sticanja prava na njih.

- *Oskudica onoga što se vrednuje i želi, pa bilo to materijalno ili statusno, poziciono dobro izvor je konflikata.*
- Čim više osoba pretenduje na isto „bogatstvo”, ili isti „položaj”, konflikt je na vidiku.
- Izobilje, ili barem dobro balansirana dovoljnost, isključuju konflikte, dok im deficitarnost pogoduje.
- Oskudica je, dakle, izvor konflikata, a izobilje mu je grobar.
- Poduprta ljudskim ambicijama, apetitima, oskudica se pretvara u vulkan sukoba.

- Ovo znači da konflikt (sukob) mora imati svoj neposredan izvor u oskudici dobara i u različitim interesima pojedinaca povodom njih (svaka od ličnosti u konfliktu pokazuje pretenzije ka njima).
- Tako posmatran konflikt je sukob interesa najmanje dve osobe nastao u oskudici fizičkih ili duhovnih dobara.

Pravni pojam spora

- Kada sukob iz „čistog” života pređe na teren omeđen pravnim normama, na teren snabdeven pravnom aparaturom, te otpočnu pravne kvalifikacije (zapravo primena prava), on dobija novi oblik spoljnog manifestovanja, novu terminološku odrednicu (*terminus tehnicus*), on postaje spor.
- *S pravnog aspekta spor se ponekad šire definiše kao nesaglasnost koja se tiče fakata, prava ili pristupa, u kojoj se zahtev ili tvrdnja jedne strane susreće s odbijanjem, poricanjem, ili protivzahtevom druge.*

- U domaćoj procesnoj literaturi najuticajnijom se čini davno data Poznićeva deflnicija *spora* kao *pojma materijalnog prava: spor je neslaganje dva subjekta o subjektivnom pravu koje jedno lice ističe prema drugom.*
- Subjektivno pravo pojedinca, o kojem nastaje sukob (neslaganje), ugroženo je ili povređeno od drugoga radnjama ili događanjima.
- Involvirana lica, okupljena i povezana spornim pravom, postala su strane u sukobu, tj. u pravnom sporu.

- Ova definicija spora pripada pravnoj nauci i ona pretpostavlja prelazak iz jedne pojmovne aparature u drugu.
- Upotreba ove aparature, opet s aspekta države, prejudicira klasičan iskorak stranaka u sporu ka traženju državne pravne zaštite.
- Po klasičnom pravnom pristupu i shvatanju, strane u sukobu (pravnom sporu), a pošto nisu u stanju da samostalno nađu rešenje, traže zaštitu od trećeg, i to najčešće od državnog službenika, sudije.
- To pretpostavlja pravnu proceduru, *pokretanje postupka, parnicu.*

- Tako posmatran spor je životni pojavni vid sudskog postupka u kojem učestvuje, pored lica koja su u konfliktu (koja se spore), i sudija.
- Po klasičnoj koncepciji, kao jedini konkurent državnom činovniku - sudiji, tj. državi, kao osobi koja rešava sporove između sukobljenih, može se pojaviti arbitar.
- On se shvatao kao „privatni delitelj pravde”.

- Kritičari klasičnog pravnog pristupa potenciraju činjenicu da se na sudski postupak može gledati kao na *naličje ljudske moći – nemoć*: uvođenje trećeg (na primer, državnog sudije) u rešavanje nesuglasica između pojedinaca istovremeno je i priznanje i abdikacija sukobljenih pojedinaca – priznanje nemoći da se nesuglasice međusobno prevaziđu, uz istovremenu abdikaciju u korist (najčešće) državnog organa – sudije kome se poverava njihovo prevazilaženje.

- Pošto u životu nisu svi nemoćni, neaktivni, već su neki i proaktivni, sudski postupak, na sreću, nije jedini metod kojim se upravlja sporovima.
- Sporovi se prevazilaze, razrešavaju, okončavaju, ili bar u vremenu odlažu.

Državno suđenje vs. „alternative“

- Na državno suđenje i ADR metode rešavanja sporova treba gledati kao na *kompatibilne i komplementarne*, te njihova *koegzistencija* ne bi smela doći u pitanje, a još manje izazivati nove sukobe.
- Ipak, to nije tako, jer uprkos rečenom, većina domaćih pravnika ima neprijateljski, ili barem odbrambeni stav prema ADR.

- Kritičari ADR metoda često zaboravljaju na jednu od njenih prednosti u poređenju sa državnim sudjenjem, a to je fleksibilnost rešenja.
- Naime, država vrši sudsku vlast, a pravni sistem funkcioniše tako što ljudima pruža (ili nameće, zavisi od ugla posmatranja) jednu mogućnost rešavanja sporova – tzv. suđenje pred državnim sudom, ili adjudikaciju od strane državnog činovnika – sudije, koji prilikom donošenja odluke primenjuje pravo.

- Ovo nije slučaj sa „alternativama” one se prilikom rešavanja sporova mogu, ali ne moraju, oslanjati na pravne norme, te imaju širi spektar mogućnosti, bogatiju kolekciju oruđa.
- Iz toga sledi da alternative ne moraju štiti ni sve one interese koje pravo promovise u zaštitne objekte, barem ne do nivoa javnog poretka.
- Ovo je bitna razlika rešenja konflikata sadržanih u ADR metodima u odnosu na sudske judikate.

- S druge strane, odbranaštvo državnog suđenja ima svoja racionalna objašnjenja:
  - 1. poslovična konzervativnost pravnika i prava može biti deo objašnjenja,
  - 2. naša pravna kultura i tradicija je naklonjena parničanju,
  - 3. racionalno opravdanje može se naći i u zaštiti monopola esnafa u rešavanju sporova,
  - 4. najzad, deo razloga nalazi se u predrasudama koje prate državno sudenje i ADR.
- U razjašnjenju odnosa poćićemo od ovog poslednjeg.

Predrasude: svojstva državnog suđenja

- Pored teze o primarnosti državne adjudikacije, postoje i druge predrasude.
- Istina, niko ne tvrdi da je adjudikacija metod sa najdužim stažom u rešavanju sporova niti će to tvrditi sve dok se na listi alternativa nalaze pregovori, za koje važi da prethode i sukobu, ali jeste fama da je državno suđenje
  - 1. najpravičniji,
  - 2. najpametniji,
  - 3. najefikasniji i
  - 4. najsigurniji način rešavanja sukoba (ili barem većine njih).

Državno suđenje - pravičan put?

- Državni sud sudi po pravu, a ne pravdi, što nije isto, a nije ni sporno među pravnicima.
- Postoje istorijski periodi i zemlje čiji su pravni poreci, s većinskog gledišta, nepravedni.
- Možda bi, s aspekta nečijeg individualnog vrednosnog sistema i ukusa, to bili oni koji legalizuju prostituciju, zabranjuju upotrebu alkohola, legalizuju brak istih polova i sl.
- Raskorak (pa i veliki) između jednog pozitivnopravnog sistema i većinskog shvatanja morala ili pravde nije dovoljan razlog da taj sistem bude eliminisan sa „spiska živih” – on i dalje postoji i implementira se.

- Sva prava obavezuju formom, a ne kvalitetom sadržine, te mogu biti nepravična, ili na drugi način imperfektna (konačno, kakva bi bila kada su delo ljudi), a ipak važeća, pozitivna, ona po kojima državni sudovi sude.
- Iz toga sledi da je iluzija, naivnost, ili ludost očekivati da će rezultat implementacije prava – presuda – uprkos najboljem umeću sudije, biti puno bolja od materijala od koga se ona pravi – često nesavršenih i ponekad nepravičnih, pa i nemoralnih zakona.

- Teorijski, pravda je bliža ADR metodima (koji ne moraju zavisiti od prava) no samom pravu.
- Na primer, arbitražna adjudikacija, kao ADR metod, može biti voljom stranaka u sukobu kreirana tako da arbitri donesu odluku po pravičnosti (*ex aequo et bono; amiables compositeurs*).
- To ne znači da se odlučuje svojevolutno, proizvoljno. Suditi po pravičnosti znači „suditi po izvesnim objektivnim, racionalnim... naučnim kriterijumima, kao što su ideja jednakog postupanja, ...ideja normalnog i razumnog”.

- Takođe, poravnanje, kao oblik okončanja spora pregovorima, može biti „nepatvorena pravda”, ili nepravda, ili će se u njega uneti onoliko morala i pravde koliko to ugovaračima odgovara. Sve zavisi od njih samih.
- Zaključak: ako preferirate pravdu, pre ćete je zateći u ADR metodima nego na sudu.

Državno suđenje - pametan izbor?

- U odgovoru na pitanje: „šta je pametnije (mudrije) – obratiti se državnom autoritetu, ili sam rešavati svoj spor?” polazimo od razumne pretpostavke da svaka individua više voli sebe no što je voli bilo koji državni činovnik, pa zvaao se on i sudija i bio mu srodnik u prvom stepenu (kada bi se, uostalom, imao izuzeti).
- Drugo, nije preterana ni tvrdnja da niko ne zna bolje činjenice slučaja od strane u sukobu i njenog protivnika.
- Činjenice su se njima dogodile, one su deo njihovog prošlog života.
- Najzad, niko bolje od učesnika sukoba ne prepoznaje sopstvene interese, jer oni su deo njihove planirane budućnosti.

- Iz svega rečenog proizlazi da su oponenti najbolji poznavaoци činjeničnog stanja i najbolji tumači sopstvenih interesa koji će, iz ljubavi prema samima sebi, delati u svom najboljem interesu.
- Posle svega, u vazduhu visi pitanje: šta ljude nagoni da od državnog činovnika traže rešenje sukoba, uprkos nesavršenosti njegovog oruđa (zakon), limitiranog poznavanja činjenica i neuvažavanja interesa sukobljenih (što mu i nije u opisu posla), kada ga sami mogu rešiti?

Državno suđenje - efikasan put?

- Pobornici alternative dovedeni su na klizaviji teren tvrdnjom da je državna pravna adjudikacija *najefikasniji* način rešavanja konflikata.
- Međutim, efikasnost je kvalitet ljudi, a ne prava, te iz prve tvrdnje samo proizlazi da su sudije efikasne – a to je upitno; pojedine jesu, sigurno je.
- Ali, ako tvrdnju razumemo kao izjavu da je pravosudni sistem, kao „biće”, efikasan, tj. da je sudski metod efikasan metod, onda stvari stoje drugačije.

- Pojam „efikasnost” ima vremensku dimenziju, koja se sastoji iz
  - 1. *brzine* i
  - 2. *konačnosti*,
- i ima sadržinski efekat
  - 3. *izvršnosti*, egzekutivnosti (izvršenje pod okriljem državne sile).

Brzina

- Ukorenjenost izreke: „*pravda je spora, ali dostižna*“ dovoljan je dokaz tvrdnji da *brzina* nije imanentna ni parničnom, a ni izvršnom postupku.
- Dapače, vremenska dimenzija efikasnosti je boljka skoro svih država i njihovih pravnih sistema, a borba za bržu pravnu zaštitu je cilj i pokretačka snaga mnogih reformi pravosuda.
- Sve alternative su, notorno je, mnogo brže.
- Rok od 30 dana, koji zakonodavci najčešće ostavljaju „alternativi“ za „pokušaj“, po pravilu nije dovoljan ni za zakazivanje pripremnog ročišta za glavnu raspravu u parnici.
- Toliko o brzini.

Konačnost

- Pitanje jesu li pravosnažnost i izvršnost garanti konačnosti.
- Odgovor „ne” zasniva se na sledećem:
- Presuda se, najčešće, završava izrekom koji definiše da je jedna od sukobljenih strana pobedila drugu, ona diferencira učesnike sukoba određujući pobednika.
- Presuda stvara dobitničko-gubitnički odnos, a ne obostrano dobitnički odnos.
- Time se ona, po definiciji, nameće barem jednoj od strana u sporu (gubitniku) koji, zbog toga, ne doživljava sudsku presudu kao svoju sopstvenu odluku, već kao naredbu sistema.
- Nevoljno joj se povinuje, jer mora, ali istovremeno čeka „svojih pet minuta”.
- Na tih svoji pet minuta, na „vreme za retorziju”, gubitnik gleda kao na vreme časti i pravde (u kome će svetu dokazati da je bio u pravu i spasiti obraz).

- Takođe, pravo nije dizajnirano tako da kontinuirano prati sukob – i posle njegovog sudskog epiloga.
- Donošenjem pravosnažne presude pravni sistem je izvršio svoj zadatak: stvar je (pravosnažno) okončao, ona se stavlja *ad acta*, zajedno sa životom oko nje.
- Prestaje svaki sudski i pravni monitoring događaja.
- Otuda ne treba da iznenađuju recidivi sukoba i retorzije koji preduzimaju sudski gubitnici.

- Drugačije bi bilo samo ukoliko bi epilog sprovedenog postupka uspeo da uguši i sam embrion sukoba, tj. stav i razumevanje događaja koji je sukob izazvao.
- Samo pod tim uslovom rešenje sukoba bi moglo pretendovati na konačnost. Međutim, sud nije koncipiran da to čini.

- Sa aspekta definitivnosti (konačnosti), najdelotvorniji među metodama rešavanja sporova su pregovori (i direktni i posredni) koji se okončaju sudskim poravnanjem učesnika konflikta, a koje u sebi sadrži *integrativno razrešenje konflikta*: promenu i na nivou ponašanja učesnika *i na nivou njihove percepcije, stavova, razumevanja suštine situacije*.
- Prava konačnost pripada samo takvim rešenjima.

Izvršnost

- Arhitektura ovog argumenta je jednostavna: efikasnost presude očituje se u postojanju garancija državnog monopola sile.
- Pošto sila lebdi nad presudom, ona joj, prirodno, transmituje sopstvenu energiju, efikasnost.
- Ono što je sud izrekao imalo bi se državnom silom (ako treba) *izvršiti*.

- Država, međutim, može emitovati i transmitovati samo energiju koju poseduje.
- Za delotvornu transmisiju potrebna je ideološka i politička snaga sistema i jasno strategijsko opredeljenje da se maksimizira broj prinudnih izvršenja odluka sudova koje nisu dobrovoljno izvršene.
- Prepreka tome može biti više
  - od: 1. *ideoloških* - komunizmu je imanentno da je blagonaklon prema dužniku,
  - preko 2. *demagoško-političkih* – podilaženje dužničkom lobiju
  - i 3. *kvazisocijalnih* - sudovi preuzimaju na sebe socijalnu funkciju države štiteći dužnike „slabog” imovnog stanja,
  - pa do 4. *kondicionih* - država i sistem nisu u stanju da ovu funkciju obavljaju adekvatno.

- Definitivno, posmatrano s aspekta efikasnosti, pojedinačna ili grupna sila imaju svoje prednosti nad organizovanim, državnim monopolom sile: ako ništa drugo, nemaju sistemske kočnice, nemaju obzire koje država duguje javnosti i iznad svega – nemaju skrupula.
- Najzad, ukoliko znamo da se, s aspekta egzekutivnosti, u istom rangu sa sudskom presudom nalazi arbitražna presuda i sudsko poravnanje kojim se mogu okončati i medijacija i koncilijacija, izvršnost i nije nikakva prednost državnosudskih metoda.

Državno suđenje – put pravne sigurnosti?

- Zavodljivost argumenta pravne sigurnosti gradi se na pojmu transparentnosti: pravo se objavljuje, postaje vidljivo i dostupno, čime se iz suđenja eliminiše svako iznenađenje.
- Objavljivanjem zakona sudski silogizam postaje predvidiv do nivoa dosade: ukoliko je činjenično stanje isto (*premissa minor*), iz objavljenog menija normi (*premissa maior*) kvalifikacijom se odabira uvek ista kao merodavna, te presuda ima istu sadržinu.

- Kako je pravna sigurnost potreba ljudi, sudska adjudikacija je u prednosti nad ADR, čija se rešenja ne nalaze na prethodnoj objavljennoj listi.
- Međutim, veoma su učestali sudari između ovog poželjnog kvaliteta teorijske šeme primene prava i nepredvidivosti efekata sudskih pravozaštitinih radnji u realnosti.

- U nedoslednoj implementaciji prava nema ničije namere, bar ne strateške, već se radi o nesavršenosti aparature.
- U sudskom silogizmu jedino činjenice mogu biti nesporne, ukoliko su potpuno utvrđene, što ne važi za njegove druge elemente.
- Prvo, nesavršen je pravni sistem, *preamissea maior*, a sumnjiva je i savršenost personalnih nosilaca primene.

- Pravni sistem ne pruža kristalno jasnu, nedvosmislenu ponudu gornjih premisa.
- Objavljivanje zakona nije dovoljan uslov za njihovu potpunost, preciznost, jasnoću, povezanost i sklad.
- Stalne promene, koje su bile svojstvo razvoja našeg pravnog sistema, imale su, prečesto, različit smer, bile su (i još su) stihijne.
- Ozbiljniji inventar i veliko spremanje sistema nikada nije učinjeno.
- Sudska praksa, kojom bi se mogla, donekle, amortizovati nesavršenost pravnog sistema, ima nezavidno mesto u hijerarhiji izvora prava, a zahvaljujući nesavršenosti informacionog sistema, nije ni dostupna sudijama.

- Sudije su, kao i drugi ljudi, nesavršene. Veliki deo njih rastao je i edukovao se u vreme „stihijskog lutanja“ i prava i pravne edukacije, koja ga je pratila, te nisu mogli steći stabilnost znanja i iskustva, niti se kasnije dosledno razvijati, već su lutali prepušteni sopstvenoj snalažljivosti.
- “Programi predmeta koji se izučavaju na fakultetima sporo se menjaju i još su uvek opterećeni ranijim sadržajima, više nego što je to potrebno za razumevanje i sticanje novih znanja, a i nastavne metode po pravilu zaostaju za onima koje se koriste u modernoj univerzitetskoj nastavi u razvijenim zemljama.”
- Iz toga sledi da se razlozi nesavršenosti primenjivača prava kriju pre u pravnom sistemu i edukaciji, nego u njima samima.

- Zato se danas veća neizvesnost nalazi u sudskoj zaštiti, nego u ADR metodima.
- U njima strane u sporu zadržavaju kontrolu i nad procedurom rešavanja konflikta i nad njegovim ishodom. Može biti iznenađenja u presudi na čiji postupak donošenja stranke imaju ograničen uticaj, ali nema nikakvog iznenađenja u dogovoru koji same postižu.
- Dakle, da ponovimo, na državno suđenje i ADR metode rešavanja sporova treba gledati kao na kompatibilne i komplementarne, te njihova koegzistencija ne bi smela doći u pitanje, a još manje izazivati nove sukobe.